

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

Тематичен маршрут 7

„Занаяти и фолклор“ – пътуване през мистика и обичаи“

Съдържание

1. Увод
2. Занаяти и фолклор в област Монтана
3. Занаяти и фолклор в окръг Ниш
4. Разпределение на туристическия маршрут по дни
5. Заключение

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

Тематичен маршрут 7

„Занаяти и фолклор“ – пътуване през мистика и обичаи”

1. Увод

Изкуството е основна част от културното наследство на всяка нация. Посредством него най-лесно са били пресъздавани, а в последствие и препредавани характерните за процесите на развитие на общностите специфики през дълги времеви периоди. Голяма част от историята е “изписана” чрез способите на изкуството. Пример в тази насока могат да бъдат дори пещерните рисунки на първобитните хора, изразяващи по недвусмислен начин техния ежедневен бит, култура и ритуалика. Посредством свободата на изразните средства и възможността за директно пресъздаване на битовите и духовните потребности на общността изкуството се превърнало в универсален език на времето.

Съвременните форми на туризъм предлагат на настоящите и потенциалните потребители разнообразни и атрактивни възможности за отдих и развлечения. Докато масовият рекреативен туризъм все още запазва позициите си на важен мотиватор за туристите, алтернативните форми на туристически пътувания също набират сила и потребители.

Фолклорният и етнографски туризъм, който се явява алтернативна масовия ваканционен, става все по-популярен. В последните години, това обстоятелство налага разработването на нови, уникални, атрактивни и интересни предложения, с които да се ангажира вниманието и да се мотивират потенциалните туристи към промяна.

Разработването на такива предложения, проектира етнографския и фолклорен туризъм във вид и форма на разнообразни културно-познавателни туристически пътувания със специфичен обект, пряко свързан с материалното и нематериалното културно наследство.

В контекста на българското и сръбско културно наследство, неминуемо трябва да се обърне внимание на фолклорното богатство в различните негови форми, видове и подвидове.

Изборът на фолклорни елементи като мотив и ресурс за развитие на туристически маршрути и пътувания се корени в удовлетворяването на една от най-често срещаните днес потребности - търсенето на автентично преживяване. Съвременният турист е „преситен” от еднотипни възможности за развлечения и почивка и все по-често се обръща към неизследвани културни феномени, както на своята собствена, така и на другите държави, при това не единствено и само за да ги изучава, а и за да може да участва в тях, да ги съпреживява. Фолклорният и

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

етнографски потенциал на България и Сърбия е в състояние да удовлетвори тази „съвременна“ потребност на модерния турист, който има нужда да види, докосне, опита, усети, преживее и участва в нещо ново и непознато.

Занаятите и фолклорът битуват в българската и сръбска традиция и култура от векове, като характеризират облика на народното творчество и възможностите за развитие в исторически план. За да се превърнат в туристическа атракция, обаче, занаятите и фолклорът следва да станат неизменна част от общия туристически продукт в даден регион или дадено населено място. Не е възможно да се пропътуват сто километра с цел посещение на малко занаятчийско дюкянче, което само по себе си може да е много интересно и да предлага уникални изделия, но да се намира в населено място, което не разполага с места за настаняване, заведения за хранене и развлечения, природни или културни забележителности.

Във всеки български и сръбски регион има традиционни занаяти и от всеки от тях може да се получи туристическа атракция под различна форма:

- Демонстрации
- Ателиета с програми за обучение
- Тематични улици или пътища
- Създаване на уикенд програми за обучение
- Посещения на училищни групи
- Провеждане на занаятчийски фестивали
- Демонстрации на стари, несъществуващи вече занаяти
- Състезания между занаятчиите
- Постоянни изложения
- Организиране на събития, свързани с конкретен празник и т.н.

Възможностите са много и е въпрос на въображение и инициативност за активно развитие на туристически бизнес и привличане на туристи с атрактивни умения и творения, основна предпоставка за което е сътрудничеството на местно ниво и създаването на форми за организиране на наличния потенциал от специалисти в сферата на занаятите и фолклора.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

2. Занаяти и фолклор в област Монтана

Първи следи от човешко присъствие по тези земи датират от времето на неолита. Тук са живели тракийските племена “Мизи” и “Трибали”, които са изграждали кули и крепостни стени по високите части в планината. По-късно римляните (II-IV в.) са използвали изградените съоръжения, поддържали ги и строели нови. Славяните, които дошли по-късно на тези земи, продължили да живеят в съществуващите селища, да ги доразвиват и дострояват. Коренното население в този район принадлежи към етнографската група “турлаци”. В момента то наброява около 20 000 жители и е силно засегнато от неблагоприятните демографските процеси в региона. Турлаците живеят от двете страни на Западна Стара Планина, на териториите на България и Сърбия. Това са общности живели в перифериите на Римската, на Византийската, а в последствие и на Турската империи, което е изиграло и своята положителна роля в опазването на тяхната етническа идентичност. Едно от предположенията за произхода на името “турлак” е латинската дума “турес”, която в превод означава кула на крепост. Другото предположение е свързано с основния поминък на това население – животновъдството. ”Турла”, ”търло” или ”търляне” са заграждения на открито с кръгла форма, където се затварят овците, когато са на паша в планината. Езикът на турлаците принадлежи към диалектите в България и представлява старинна форма на южнославянския диалект със запазени до днес падежни форми. Характерен белег на облеклото е белодрешковото мъжко облекло – бели бренивници, късо дорамче, везана риза, черен калпак и цървули. Жените носели черни сукмани с богато орнаментирани пазви, кенарени ризи и престилки. Колкото по-богато орнаментирана е пазвата на сукмана, толкова по-висок е обществения статус на притежателката му. Заедно със сукмана в някои села се е носила и двупрестилчената носия. Къщите на Турлаците са близо една до друга, с тесни улички, почти без дворове. Животът в планината и историческите превратности са оформили обликът на селищата в този край – изградени високо в планината от камък, с големи чардаци, наречени отводи и със задължителното огнище в къщата. Основни поминъци на турлаците са скотоводството, земеделието и занаятчийството. С животновъдството са свързани много интересни форми на колективен живот и работа, които водят началото си от дълбока древност до днес. Бачията представлява неформално съдружие между собствениците на овци. И днес в Чипровци и околните села през лятото овците се изкарват в планината като се пасат и обслужват общо. Най-натовареният сезон за работа е лятото, а най-сериозната работа е сенокосът. В него

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia

IPA Cross-border Programme

Обикновено е ангажирано цялото семейство. Подготовката за сенокосенето започва през пролетта – почистване на ливадата от храсти, папрати, плевели, затревяване със събрани семена от миналогодишното сено. Ливадата е богатство за турлака и той се грижи за него всеотдайно. Брането на билки и диворастящи плодове са дългогодишна традиция тук. Местните хора берат плодовете на планината за лична консумация, а в последните години и за продажба. Във фолклора на турлаците е застъпено използването на растенията за лечебни цели.

Народни танци

Народният танц в Северозападна България е изключително богат и разнообразен. Той се характеризира с вихрена игра, свобода на движенията и лекота на изпълнението. Играта в този регион е свързана с откъсването от грижите, ежедневието, селската работа и отдаването на радост и веселие. Тук танците често се отъждествяват с „отделяне от земята” и „политане към безгрижие”. Типичният танц от северозападна България има малка стъпка, леки движения и ситно равномерно пружиниране с краката и раменете. Често се наблюдават прикляквания, плетеници и характерни провиквания. Повечето от танците са смесени, като движенията са съсредоточени предимно в краката. Участие вземат и главата, и тялото. Много характерен белег е широкото и волно размахване на ръцете, така сякаш танцуващите не стъпват, а „летят”. Характерни за област Монтана са народни танци в размер 2/4 (със ситни стъпки). При повечето от танците играещите се държат за ръце, но често се наблюдава и хват за пояс. Почти всяко хоро започва бавно и спокойно, но скоро се съситня и забързва. По време на дълго изпълнение, танцьорите неколkokратно се връщат към началните спокойни и широки движения за отмора.

Популярни хора от Северозападната етнографска област са:

- ▶ Дайчово хоро;
- ▶ Пайдушко хоро;
- ▶ Еленино хоро;

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

- ▶ Ганкино хоро;
- ▶ Дунавско хоро;
- ▶ Чичово хоро;
- ▶ Черкезко хоро;
- ▶ Кулско хоро;
- ▶ Шира;
- ▶ Гъмзовяна;
- ▶ Изручанка;
- ▶ Торлашко хоро;
- ▶ Сърбо-веселяшко хоро;
- ▶ Ситно влашко хоро.

Народна музика и инструменти

Музикалният фолклор в Северозападна България е изключително колоритен. Едни от най-характерните песни в този регион са хайдушките епични песни, за които с право може да се твърди, че са „родени” в Балкана. Често изпълнявани са и текстове за митични същества от българския фолклор - змей, ламя и др. Сред песенното творчество на северняците, достойно място заемат още жетварските (с характерни провиквания), сватбарските (отразяващи целия сватбен ритуал), седенкарските, обредните и трапезните песни. Типично за област Монтана е едногласното изпълнение, което обикновено е в тесен тонов обем. Мелодиите често са без размер или в неравномерни размери.

Музикалните инструменти, които съпровождат северняшката народната песен са дудукът, овчарската свирка, окарината, гъдулката, кавалът и гайдата. Сред

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

тях най-характерен за областта е дудукът. Трябва да се подчертае и присъствието на европейски духови и струнни инструменти, които неизменно съпътстват духовата музика на сватби и трапези на открито.

Популярни песни от Северозападната етнографска област са:

- ▶ Елено, моме;
- ▶ Заблеяло ми агънце;
- ▶ Сбирайте се малки моми;
- ▶ Мари, моме;
- ▶ Пеперуда ходеше;
- ▶ Баба лук посела;
- ▶ Китка ти падна, Дено;
- ▶ Малка мома цвете брала;
- ▶ Недо ле, Недке хубава;
- ▶ Теменуго, теменужке;
- ▶ Дунав тече, ягодо;
- ▶ Наклала Янка седянка.

Обичаи, занаяти, носии

Народни обреди и обичаи: Лазарки; Ладуване (Дайлада); Капанска сватба; Пеперуда; Герман; Русалии – Калушари; Гонене на змей.

Народни занаяти: абаджийство; мутафчийство; стругарство; дърворезба; медникарство; грънчарство; златарство; килимарство; ножарство и др.

Народни носии: женска – двупрестилчена носия; мъжка – белодрешна носия.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

3. Занаяти и фолклор в окръг Ниш

Успоредно с религията се откриват много прилики между сръбските вярвания и религия както у съседни, така и у по-далечни народи, от една страна, в старите германски вярвания, а от друга, в обичаите и вярванията на някои унгарско-финикийски народи. Много кавказки обичаи в своята същност, често в своите детайли, са почти идентични със сръбските обичаи (например: култът към огъня, култът към осветеното дърво, обичаи с бъдника, първият коледар и др.). Народната религия на селското общество като цяло се е формирала на Балканите под влиянието на вярванията на коренните жители на Балканите и особено под влиянието на християнството. Създава се една нова религия, формирана на границата между две различни идеологии, две различни религиозни традиции – езичество и християнство.

Разлика между новата и старата религия, между езичеството и християнството. Новата религия, християнството, „преобладава” като официално учение в църквите и сред народа. Тя все пак асимилира много от елементите на старата религия. Това е станало и с официалното християнство и още повече с народната религия. Старите богове се забравят, но техните култове, легенди и митове не изчезват напълно. Когато сърбите приемат християнството, всичко старо е продължило да живее и след това, само че е добило християнска интерпретация. Има основание сърбите да смятат, че са култови и традициите, които някога са били свързани със старите богове, пренесени сега, в по-малка или по-голяма част, в другите свръхестествени личности. В. Чайканович в своята студия „Сръбският върховен бог” (Српски врховни бог) е изследвал старите сръбски култове. Тръгнал е от множество народни приказки, легенди и предания за Св. Сава. За Св. Сава няма нищо историческо, нищо, с което можем да го свържем с историческата личност Сава Неманић. В него намираме много неща, които ни подсещат за старите езически митове и предания. Например в много от приказките от различни краища на Сърбия е свързан с вълците. Според едно вярване той всяка година, на своя ден, събира всички вълци и им разпределя храната за цяла година – казвал им къде да идат и какво да заловят и изядът. Следователно той е защитник на вълците, техен пастир. Чайканович смята, че всички приказки за Св. Сава имат стар, езически произход и че първоначално са били качества на сръбския върховен бог, а когато християнството подтиснало

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

езичеството са били предотстъпени на Св. Сава като най-известен национален светия. Така той „придобива” поведението, легендите, функциите и култовете от върховния бог, който, според Чайканович, се е наричал Дабог, Дба или Даба и се отъждествявал с дявола. Първоначално е имал животински образ, представен в образа на вълк, а по-късно придобил човешки облик. В първоначалните вярвания животните са били свещени, тотеми, за отделните племена и народи. Вълкът е бил първоначално свещено животно, тотем, за сърбите. Това се разбира от една преписка от средните векове, в която се казва, че сърбинът е вълк. *Какво съдържат сръбските стари вярвания?*

В. Чайканович смята, че това е култът за предците. Цялата сръбска религия се свежда до култът за предците. Някои смятат, че първоначално сръбската религия се е свързвала с култа към природата, а след това към мъртвците и предците. В сръбската народна религия голяма роля имат култовете от историческа произход – например: към Св. Сава, празникът Видовдан, който подсеца и за Косовската битка, към Василий Осторошко. Според Д. Бандич не може да се говори за сръбска религия като за свързана цялост, защото много вярвания сърбите делят със съседните народи, а с други са ограничени с отделни части от народа. Бандич не говори за сръбската народна религия като за народна религия на сърбите. Според него сръбски са преди всичко народните празници, култът към Св. Сава и Видовден, като три изначални сръбски феномена. Характерно за последните два е, че имат историческа стойност.

Вярванията като религиозно мислене за отвъдното.

Тези вярвания се срещат в две форми: от една страна като трансценденти тук, а от друга, като персонификационни в отвъдното. Първата форма е езическа, а втората е християнска. В първия случай се вярва, че всичко около нас и в нас, във всички създания и неща присъстват невидимо и едната и другата форма. Това е анимизъм (одухотворяване на нещо). Такова вярване в свъхествественото, в божите създания и явления от този свят могат да бъдат обвързани с феномени от природата, културата и самият човек. Вярванията, когато става въпрос за

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

природата, са свързани с различни животни, растения, с явления от неживата природа или с небесни тела.

Между животните най-значително място в сръбската народна религия заема вълкът. За вълците се смята, че са най-разпространени във вярванията, приказките и култовете. Има също и други вярвания и култове, които пък са свързани с други животни (например: змия, мечка, кон, петел).

От растенията най-важно място заема дървото. Вярвало се, че дървото има душа и че в него е настанена нечия душа. Такова дърво се наричало „сјеновито дрво“ и се смятало за опасно. Ако някой изсече това дърво, вярвало се, че веднага умира или остава болен до смъртта си. За това дърво пише Светолик Ранкович в „Стари врускавац“. Забраненото дърво се засаждало по гробовете и след това не е трбвало да се докосва. Всяко дърво, отличаващо се по своята височина, вид и разположение се смятало за сјеновито. Вярвало се, че около такива дървета се събират божествени същества, особено самодиви. Затова някои ги наричали и „самодивски“ дървета. Вярвало се, че бъдникът е свято семейно дърво и олицетворява духа на дърветата. Ритуалът, свързан с бъдника има за цел да осигури просперитет за семейството в следващите години. В някои краища е възникнал и култът към „записног“ дървета, обикновено дъб, който е бил също табу, като защитник на селата, преди всичко от незгодите. Дървото е било и символ на живота и като такова се е появило като мотив в народното изкуство, резбарство, килимарство и пр.

Водата пък се е схващала като елемент, който има магическа сила. Значителна роля в народната религия имали камъните, огъня. Земята също е почитана, но земята, на която и от която се живее. Оттук се е развил и култът към родината.

Слънцето и луната (небесните тела) се явяват като образи в много митологични песни, приказки и предания.

От световната култура пък – огнището, воденицата, в която нощем около нея се появяват нечисти сили, дяволи и вампири. А също и огледалото, което се смятало, че е преходът между двата свята. А също и талисманите, които се носели като защита. Светинята е особено име, което носи индивидът. Вярвало се в магическата сила на имената. Кумът, който даде името на дете, остава винаги негов духовен родител. Това се свързва с

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

народната религия и християнското учение. Вярвало се, че са съществували хора, които са могли да те урочасат, вещици, привидения, знахари. Вярвало се, че отделните занаяти също така били свързани със свръхестествени сили и то онези подземните.

Езически вярвания

Тук спадат: самодиви, змейове и вампири.

Самодивите са били млади жени, много красиви, високи, стройни, с дълги разплетени коси, с крила и т.н. Те живеят по планини и гори. Техните сборки са на горските извори или планинските поляни. Те са добри спрямо хората, но и опасни, когато се ядосат. Могат да встъпят в брак с млади момчета под принуда.

Змеят е създание от животинско потекло, обикновено е от мъжки пол. Явява се като велик любовник, който взима жени през комини или по друг начин. Децата, които са плод на връзка със змей или змейови юнаци, притежават свръхестествена сила. Такива са много юнаци от народните песни, между които най-важен е змеят Огненият вълк. Вампирът спада към нечистите сили. Той е мъртвец, който излиза от гробовете и пие кръвта на живите. Той е бил първоначално демон в подземния свят. За вампири се говори още в първата половина на XVIII век.

Богът, ангелите, светците и дявола.

Бог в народната религия е християнин, но притежава белези от езически характер. Има човешки черти, прилича на голям владетел, стоящ на чело на голяма небесна йерархия, съставена от ангели и светци.

Дяволът е същество, което е вдъхвало страх. В някои предания се смятало, че е брат на Бога или негов небесен „съквартирант”, който е хвърлен в пъкъла от Бога, защото се е месил в неговите работи. На външен вид е бил грозен, с опашка и рога. Около бога са били ангелите – божиите вестители с крила. Най-големият от тях бил Св. Архангел Михаил. Името му се празнува на Архангеловден. Следва Св. Никола. До ангелите са светците. Най-видният от тях бил Св. Йоан Кръстител, защитник на кумовете. Св. Джордже пък бил християнски мъченик, защитник на невинните същества. Имало и апокрифна легенда за неговата борба със змея и освобождаването на царските дъщери. Св. Петър е защитник на жените и раждането. Св. Илия е гръмотвержец, страшен и опасен за

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

всички. Св. Сава е научил хората на различни сръчни и полезни занаяти и знания, той открил божия пътник с патерицата, който когато е бил ядосан често ставал несправедлив, наказвал виновни и невинни. Св. Василий Осторошки чудотворец бил на почит навсякъде. В религиозно отношение най-голяма роля имат народните обреди, обичаи и ритуали. Те били свързани с бременост, раждане, сватба, смърт, погребение, „желание” за смърт или траур, черпене след погребение и т. н. А също гостоприемство, клетва, проклинане; сеитба, извикване за дъжд (додола), сторене на къщи, жътва, младоженци, Лазарова събота, Велики петък и Варкс.

Женска народна носия

При това запазените най-стари трънски дрехи не са набрани и широки сукмани, както в другите наши краища, а имат много опростена кройка, която е била с тенденция да бъде по тялото. Усетът към изящната линия у трънската и царибродската жена има своите дълбоки корени във въздействието на красивата трънска природа. Старият женски литак е скроен от две цели прави парчета, наречени задница и предница, с вмъкване на две странични, малко разкроени в долната си част парчета („кличета”), които се носят точно под мишниците, за да дадат ширина на полата. Предницата е изрязана по средата за минаване на главата в продълговатото правоъгълно деколте, което жените наричат „пазуке”, а задницата е съвсем права. Тази женска дреха е без ръкави, какъвто е и по-късният литак. Старият литак, или сукман, е богато украсен с пъстри красиви шевици покрай пазукето и по полата.

Най-напред тези прекрасни шевици са правени от вълнени конци — червени, алави, модри, сини и др., с шевове и фигури по вкуса на трънската жена, а по-късно бродирали с коприна. Така приготвеният литак е зимна дреха, защото е направен от домашно сукно, или бало, както тук го наричат. Заедно със стария сукман са се носели и алавиците, или плавениците, които получавали названието си в зависимост от това, с какви конци са извезани. Това са ризи, или „кошуле”, които са се правели от ленени или памучни домашни платове със

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

същата като сукмана кройка с тази разлика, че те са с дълги ръкави. Алавиците са били кошули, украсени с червени (алави) конци както на пазуките, така също и на полите. С особено изящество са били изписвани разните фигури на ръкавите. Хубавите пъстроцветни престилки са били съставна част на женската носия. В Трънско престилки не се носят с литака. Смята се, че тази форма на безпрестилчена носия е наследена още от облеклото на древните траки. Характерна за носия е „тканицата”, своеобразен колан, който тук винаги върви с женската дреха. Тканицата се приготвявала от самите жени. Тъче се с всевъзможни и най-разнообразни конци и шарки. Широка е четири пръста, или, както жените казват, „колко мало руку”, и дълга, колкото да опаше жената през кръста няколко пъти. Старите жени са носели вълнени шарени чорапи до колената и свински опинци, правени, както обикновено, но с тази разлика, че кожата е била стригана. Тази женска дреха, която се е правела от ленено или памучно домашно платно за по-горещите дни, е твърде интересна. Монофилът по кройка не се различава от стария сукман. Той също се носи с богато украсени кошули и самият е извезан от веща женска ръка с голямо умение и усет. Макар и удобна за през лятото дреха, по неизвестни причини монофилът отдавна е изчезнал и е отстъпил мястото си на литака, който се носи и зиме, и лете, но който за разлика от стария сукман се прави вече от по-тънък плат, така наречения „лита”. От това название на домашния плат може да се смята, че произхожда и името на самия литака. Домашната вълнена материя, която се тъче предимно за литаци, се боядисва черно.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

4. Разпределение на туристическия маршрут по дни:

Ден 1

Отпътуване за град **Вършец**.

Населението в района на град Вършец е съхранило самобитния си фолклор, запазени са множество традиции, обичаи, песни и легенди, които се интерпретират от съществуващите танцови състави и самодейни фолклорни групи, спечелили множество международни награди. Провеждат се и традиционни културни празници: «Лазаровден» – празник на нивите, пасищата и горите – ежегодно през м.април; “Цветница” – празник на цветята, природата, красотата и здравето – ежегодно през м.април; “Св. Георги-Победоносец” - храмов празник и събор на града – ежегодно през м.май; Фестивал на спомените с международно участие – ежегодно през м.май; Традиционен пленер на изкуствата – ежегодно през м.юли; Празник на курорта, минералната вода и балкана – ежегодно през м.август; Преглед на художествената самодейност – ежегодно през м.ноември; Коледни празници – ежегодно през м.ноември; Трифон Зарезан – празник на плодородието и виното – ежегодно през м.февруари.

Занаяти, запазени и до днес са: плетене на дантели, бродирание и шиене на гоблени

Обяд.

Отпътуване за град **Берковица**

Етнографският музей в Берковица разполага с богата експозиция, която запознава с бита и обичаите на хората от Северозападна България и е включен в Стоте национални туристически обекта. Във фондохранилищата му се пазят хиляди уникати от сферата на художественото творчество и занаяти, както и народните обичаи. Посетителят може да види богатото цветово многообразие в изработката на облекла и килими, както и накити, предмети на домашния бит и

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

някои традиционни за региона обичаи. Повечето експонати са свързани със занаятите, носиите и предметите от бита — по време на турското робство Берковица е била развито занаятчийско селище, главно в производството на грънци.

През желязната епоха, в първото хилядолетие пр.н.е., Берковският край е обитаван от тракийското племе мизи, а през средата на хилядолетието в него отсядат сродните трибали. Траките изграждат крепости по стратегическите височини, отглеждат земеделска реколта и добитък, правят оръжия и добиват злато в поречията на реките Златица и Врещица.

В началото на Христовата ера Берковският край е под властта на Римската империя, а местното тракийско население е романизирано. За възхода на икономиката през първите векове свидетелстват богатите находки в откритата от археолозите римска вила край с.Калиманица, както и от разкопките на Берковското кале, Лесковското градище и некропола край него. Земленият бент под с. Котеновцисочи добив на злато, а повечето артефакти, като каменна пластика, накити, монети, оръдия на труда и оръжия, битова и строителна керамика, се съхраняват в музея в Берковица.

Реституцията на сградите на музейния комплекс след демократичните промени в края на ХХ век нанася голям удар на музейното дело в града.

ЛОНДЖАТА

Някои стари хора в града знаят за **Лонджата** само това, че в миналото на това място са ставали увеселения, виели са се кръшни хора. Какво означава *лонджа*, каква дейност се е извършвала там, мнозина не знаят. Колко е жалко, че местата, свързани с борбите за свобода, местата, определени за инквизиция и гибел на народните синове, или местата, гдето се решавали проблемите на цветущото занаятчийство, изчезват, заглъхват и угасват, а забравата ги покрива с дебелия пелена на неизвестността.

Лонджата се е намирала в квартал Заряница – на една широка поляна или площад до Берковска река. Поляна със славно минало и угасващо настояще.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

Думата *лонджа* има турски произход и означава „събиране на майстори от един занаят”. Нейното италиански и испанско съответствие също означава „събиране” – *loggia* и *lonya*.

Обикновено лонджата се свиквала в неделя или в празничен ден за разрешаване на някои важни проблеми от занаята. Тя се ръководела от най-добрия специалист и авторитетен майстор – устабашията (турско название на първия майстор) – главатаря на майсторите от един занаят. Чинопочитанието и в събранието е било подчертавано. По-младите майстори са седели отстрани и накрая и последни са взимали думата. Лонджата често се провеждала в кръчмата на същото място или открито на мегдана, като винаги завършвала с гуляй – традиция, която доскоро се практикуваше. Събранието решавало важни икономически, финансови и организационни въпроси, подпомагало социално бедни семейства, давало помощ за издържане на училища, на бедни и даровити деца. Еснафските сдружения са играли и важна роля по опазване и разпалване на българското национално самосъзнание.

В Берковица имало добре организирани еснафи на хлебарите, шивачите, обушарите, килимарите, кожарите, бояджиите, бакърджиите и др. Всеки еснаф си имал свой празник. Всичко това говори за едно цветущо занаятчийство в града ни, което е печелело не едно световно отличие. Турското командване поръчало на берковските майстори килими за военните канцеларии на стойност един конски товар – 1 840 000 гроша. Берковски занаятчийски изделия печелят през 1869 г. в гр. Калифа – Северна Америка – първа награда за килим, обработена кожа и плетени вълнени чорапи, с внаден в тях розов цвят. Малиновият сироп на братя Шекерджијеви от гр. Берковица, открили фабрика в 1865 г., спечелва златен и сребърен медал в Лондон, Париж и Лиеж. Това са постижения от световен мащаб, постижения на изкусна занаятчийска и майсторска ръка – творила с усет и сърце, с дарба и вкус – постижения за достойна родна гордост и клетвена заръка за днешните и бъдещи майстори. А на световното Парижко изложение през 1867 г., в присъствието на Наполеон III и турския султан Абдул Азис, Салахадин бей – обяснител на турския павилион, от фанатизъм не съобщил, че изложените стоки са от Берковица – килими, дрехи от коприна. Казал, че са от турската държава. По това време България се намирала в пределите на турската държава. Берковските изделия очевидно са повдигали самочувствието и престижа на турските власти пред останалия свят. Затова са представяни за турско производство.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

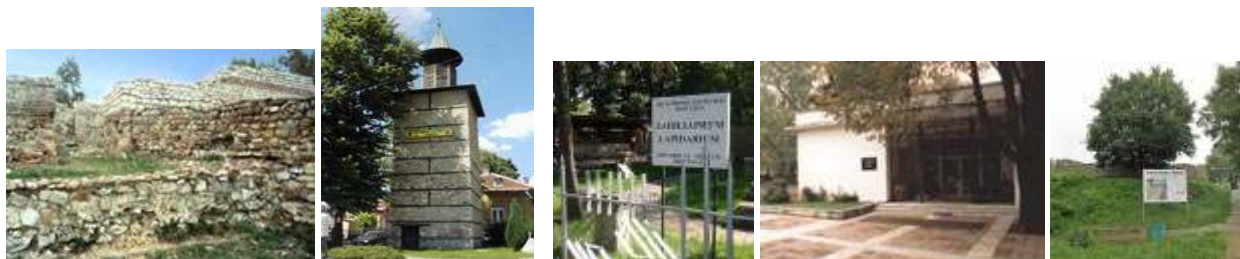
За цветущото занаятчийство и икономическия подем на Берковица говорят следните факти: през 1869 г. в града е имало 1090 къщи, 312 дюкяна, 47 магазина, 15 ханища, 2 бани, 22 мелници, 11 фурни, 10 табахани (работилница за обработка на кожи – бел. ИВ), 31 кръчми, 1 телеграфна станция, 3 фабрики, 1 казарма, 1 хамбар, 1 конак, 1 градски часовник, 1 медресе (духовно мюсюлманско училище), 5 училища, 2 гробища, 1 църква.

Из „Легенди от Берковския край”, Геройко Милчев

Ден 2

Отпътуване за град **Монтана**

В продължение на 6.000, от както съществува града, той е носил различни наименования. Първото име на града, дадено му от римляните е Монтанензиум. При нахлуването на славянските племена района на римския град започва да се нарича със славянското име Кутловица. През 1891 г. Кутловица е преименувана на Фердинанд и и получава статут на град. През 1945 г. правителството на Отечествения фронт преименува града на Михайловград на името на загиналия през 1944 г. комунистически активист Христо Михайлов, работил в организацията на БКП и взел участие в Септемврийското въстание в града. А от 1993 г. Е преименуван на Монтана.

Гравирание и изработка на каменни изделия

На камъка той давал желаната от него форма за успешна **отбрана и нападение**. От по-едрите кремъчни ядра (нуклеуси), отцепвали тънки остри пластинки, които имат леко надобелен надлъжен среден ръб. С кремъчни стрели и каменни брадви **убивали животни**. Кремъчни били ножовете и стъргалките за **одирание и обработване** на кожата им; от други породи твърд камък били изработвани каменни **чукове-брадви**. В тях провъртали идеално гладки дупки, в които втъквали дървени дръжки за увеличаване ударната сила на брадвата. Дупките пробивали с кост и кварцови песъчинки или кремъчни върхове. От кост правели **шила** и **игли** за пробиване и

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

съшиване на животински кожи, необходими за зимни дрехи. От рогата на елени изработвали **костени мотики**, с които копаели земята и засаждали семена.

Брадва-копач

Развитие на занаятите

Занаятите, които човекът от тази епоха наследил от предшествениците си, не само продължил да развива, но и издигнал на много по-високо ниво. През каменно-медната епоха, която е последния етап от новокаменната епоха, той направил огромна крачка напред като открил топенето и отливането на първия метал - **медта**. Известно е, че медта се топи при сравнително по-ниска температура (около 1083°C). Когато изпичали керамика или когато в огнището случайно попаднало парче медна руда, или самородна мед, се стопявала малка *тончица метал*. Хората постепенно се убедили, че с този метал могат да заменят някои малки каменни или кремъчни оръдия на труда. Така те започнали да търсят такива руди, които поставяли в малки глинени остродъбни или плоскодъбни чашки, които сега наричаме *потти* (от латинската дума *pottum*). Поставени върху силен огън, тези *потти* се нагорещавали до остъкляване, а рудата в тях се стопявала. С увеличаването на добитото количество мед, станало възможно да се изливат т.н. „брадви-копачи“, една от които е намерена до Монтана, а друга - до Берковица. За отбелязване е, че голямо количество медни брадви-копачи са известни от северозападна България и са характерни за края на каменно-медната и началото на бронзовата епоха. Един от големите центрове за добив и преработване на медни руди е бил в западна Стара планина.

Металните **оръдия на труда** повишили значително производителността на труда и осигуреността на живота. Разбира се, не всички оръдия на труда били произвеждани от метал. Все още кремъкът и костта били основни материали за произвеждане на вече усъвършенствани и по-производителни оръдия на труда и оръжия.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Хората през новокаменната и каменно-медната епохи произвеждали различни видове предмети. Не всеки член на обществото имал висок интелект и практически умения, необходими за изработването им. Малцина могли да направят съдове, оръдия на труда, украшения и т.н. Още по-малко били тези, които чрез формата и украсата на своите произведения умеели да изразяват представи и вярвания. Онези, които имали тази дарба, изпълнявали *производствени задължения* в рамките на родовата организация, докато другите обработвали земята и отглеждали добитък. Задълбочаването на тази специализация обусловило появата на размяната. Развитието на процеса на размяна на овеществен обществен-полезен труд е свързано с по-нататъшното задълбочаване на специализацията през следващите епохи. С развитието на металодобивът и металообработването не се произвеждало само за потребностите на тесен кръг хора. Така се разширил обсегът на натуралната размяна между по-далечни и по-големи обществени обединения. Разменяли се земеделско-скотовъдни продукти за медни и златни изделия, украшения от средиземноморска мида спондилус, бои и др. Една красива гривна от черупка на спондилус се съхранява в Историческия музей в Монтана.

Обяд

Дрехи

Освен направата на жилища, изработване на оръдия на труда и оръжия и набавянето на храна, от голямо значение е било изработването на облекло. Дрехите били от тъкани и кожи. За тъканите с вретена прели вълна, лен и коноп. Вероятно голяма е била радостта на онази жена, която за първи път надянала в долния край на вретеното изпечена глинена тежест, която сега наричаме прешлен. Тази тежест, едно наглед елементарно приспособление, което играело ролята на маховик, спомогнало за многократно ускоряване въртеливото движение на вретеното и за повишаване производителността на труда. На малка женска керамична фигурка - идол личи облеклото от дълга рокля с дипли и колан на кръста. За плетачното изкуство съдим от

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

отпечатъците на черги и рогозки по дъната на керамични съдове, оставяни да изсъхнат върху тях преди да бъдат изпечени. Тъкали на отвесни станове, от които са запазени само изпечените глинени овални или пирамидални тежести, в горната част на които има по една дупка. Нишките на основата били завързани за тежести, които висели като отвеси една до друга. След това в основата втъкавали хоризонталните нишки. Този начин на тъкане се запазил хилядолетия, чак до Средновековието.

Керамика

Освен материалите дърво, камък и кост, хората използвали и глината: за подове, огнища, пещи, измазване на дървената конструкция на жилища, както и за изработване на повечето предмети от бита. *Керамичното производство* е не само един от най-древните занаяти, който задоволявал ежедневните нужди, но е и занаят, който дал възможност за най-пълна изява на естетическите потребности на хората, както и за конкретен овеществен израз на религиозните вярвания.

След като керамичните изделия изсъхвали, били изпечени в открити огнища или в пещи. В пещта на едно от жилищата в най-долния културен пласт на крепосттана Монтана, бе намерен керамичен съд още не напълно изпечен. Тази керамика е характерна за земите на днешна северозападна България и понеже бе намерена за първи път до днешния гр.Криводол, в науката е прието да се нарича керамика тип „Криводол“.

Настаняване и ношувка.

Ден 3

Пристигане в град Чипровци

Град Чипровци, е в подножието на вр. Три чуки (1938 м), а склоновете на Язова планина се спускат до праговете на самите къщи. Хоризонтът е билото на чипровския дял на Стара планина, по което преминава граничната бразда с Република Сърбия.

Чипровци е на 35 км от областния град Монтана и на 155 км от София. Близко е до комуникационната ос Международен транспортен коридор №4 /Видин-Монтана-София/. Общината включва селата Равна, Горна Ковачица, Челюстница, Бели мел, Митровци, Горна Лука, Превала, Железна и Мартиново. Градът е на 550 метра надморска височина, с източно изложение, релефът му е планински и полупланински и е разположен в живописната котловина на Чипровската река. Зимата е мека, а лятото – прохладно.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Килимарството е част от българското национално наследство, традиции и художествени занаяти. Ярко открили се школи в този занаят са прочутите Чипровска и Котленска, прославили българското тъкаческо изкуство по света.

Чипровските килими

За България чипровските килими са нещо като брюкселската дантела за Белгия: старомодно и красиво приложно изкуство с все по-слаба връзка със съвременния бит, а също и очарователна амалгама от културни влияния, в която поредица народи настояват, че разпознават себе си.

В Европа чипровските килими стават популярни през 18 и 19 век като "турски", тъй като тогава България е част от Османската империя. Чрез италиански и турски търговци те навлизат в полудялата за ориенталски килими Европа заедно с продукцията на Анадола.

Въпреки търсенето на Стария континент, до края на 19 век основен потребител на чипровската продукция е самата Османска империя. На големия Пиротски панаир през 1860 г., например, чипровските майстори продават 180 000 кв.м. килими, повечето от които - молитвени, за империята.

Все пак има нещо, което прави чипровските килими различни от всички останали. В тях има следи от Ренесанс. Интегрирана в Османската империя, Южна Европа пропуска тази епоха от европейската история. С две изключения: Далмация заедно с част от Хърватия, и в по-малка степен - Чипровци, центърът на българските католици в северозападната част на България.

Чипровските килими са уникални, защото са ръчно тъкани, изработват се само от памук и вълна, които се боядисват с естествени багрила.

Уникален чипровски мотив е каракачката - "черноока булка" на местно наречие. Това е черна, до крайност стилизирана фигура, която в по-старите образци има глава, вързана на опашка коса, дори око, но в по-късните се явява само като композиция от няколко триъгълника. Някои

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

етнографи смятат, че става дума за препратка към Богинята на плодородието - крайно съмнително, като се има предвид драматичната червено-черна гама, в която тези килими винаги се тъкат.

Другите образци на най-ранните чипровски килими са известни като "бакамски" - по името на южен дървесен вид, от който се добиват червена и черна боя. Този килим е на триъгълници и е с невероятно хармоничното съчетание на светли, студени цветове.

Познавачите твърдят, че тези два килими, разработени някъде в началото на 17 в., нямат аналог в света. Ако може да се говори за национална идентичност, може би е продуктивно тя да се търси именно през този период. Исторически, обаче, Чипровци стават известни покрай килимите си много по-късно, след като през 1878 г. България възвръща статута си на самостоятелна държава.

Чипровци се свързва предимно с пъстрите си, нашарени с геометрични фигури килими. Наред със съхранените през поколенията занаяти като килимарство, златарство и иконопис, Чипровци предлага и цяла палитра от възможности за отдих и забавление сред природата на Балкана. Северозападният дял на България има какво да предложи на своите гости, но засега този иначе облагодетелстван от природата край остава някак встрани от добре отгъпаните туристически пътеки.

Оброци за здраве и благоденствие

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Районът на Чипровци притежава една уникална обредна система, запазена от хората през вековете.

Тя се състои от 10 действащи оброка. Стар обичай и по същността си - езически култ. В миналото жертвоприношенията в чест на божеството-покровител на дадена местност са били извършвани на определени места - под големи дървета, считани за свещени. Някои от тях са запазени до днес и местното население ги свързва със суеверия. Дърветата, които са били някога оброци, сега се намират в дворовете на манастири и църкви, защото те се строяли на местата, където били оброците (църквата в с.Мартиново, в гр.Чипровци, и др.). В близост до дърветата-оброци, които изцерявали от различни болести, били изградени манастири (Чипровският манастир, Лопушанският и др.). Постепенно обредните дървета били заменени с кръстове.

В деня на светеца на мястото на оброка се прави курбан от няколко агнета и се устройва тържествена трапеза. Всяко семейство донася по един обреден хляб. Празнуването на оброците е свързано с вярата в покровителството на светеца над имотите и рода срещу природни бедствия.

ГУШОВСКИ МАНАСТИР – 6-ТИ СЕПТЕМВРИ

Чипровската планина е съхранила останките на Гушовски манастир “Св. Архангел Михаил Летни”, а хората са запазили вярата и надеждата ... Шепотът на историята, силата на легендата за благородния елен – гушовац и красотата на природата, карат всички да се стичат на свещения хълм, за да преоткрият себе си и другите чрез целителната сила на жертвения курбан.

За Гушовският манастир се разказват две легенди/

Първата – всяка година на храмовия празник на манастира сам е идвал на заколение елен /гушовец – на местен диалект/. Една година еленът доста закъснял, припряни монасите не го изчакали да си почине, а веднага бил заклан. Незнаен глас се чул от гората „Това царство ще загине и турско царство ще дойде”. От тогава вече не е идвал елен, а хората започнали да принасят жертва овен.

Втората - Към манастира е имало градина с всякакви билки, които се берят само в полунощ. Така от една страна максимално се използвал лечебния ефект, а от друга се пазели в тайна рецептите за приготвянето на различните отвари. С една от тези отвари се лекувала болестта „гуша”, което е другото обяснение за народното наименование на манастира – Гушовски.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

През първата половина на миналия век един чудак, посещавал тази местност и събирал там билки. Това бил един брадат билкар от с.Главановци. Всяка година по няколко дни преди храмовия празник на манастира /6 септември/ този мъж прекарвал под открито небе в тази местност и събирал необходимите му билки. Никой не проявявал интерес, какво точно е берял. Населението от региона иронично го е наричало „поп Гускин”.

Местността се огрява по уникален начин от слънцето – хората наричат мястото „божествено, свято”, а туристите го смятат за силно енергийно. Изключителната осветеност на местността, красивата гледка и възможността да се открие нещо необичайно правят местността любима за чипровчани. Тя е ключово място и за всички екопътеки в района.

Вечеря и нощувка.

Ден 4

Отпътуване за град Ниш

Град Ниш се намира в Нишката котловина близо до мястото, където р. Нишава се влива в р. Южна Морава на 43°19' северна ширина и 21°54' източна дължина. Центърът на града е със 194 м надморска височина (при паметника в центъра на града). Най-високата точка на територията на града е Соколов камен, връх на Сува планина (1.523м надморска височина), а най-ниската се намира надолу от устието на Нишава при местността Трупале (173м надморска височина). Районът на града обхваща площ от 596,71км² и в него влизат Ниш, Нишка баня и 68 крайградски квартали и села.

В самия град Ниш се намира Нишката крепост, която спада към най-красивите и най-добре съхранени крепости на Балканите, а е изградена е края на XVII век. В покрайнините на Ниш се намира паметника Челе-кула, която турците са построили от черепи и глави на загиналите по време на Чергарската битка (1809г.) сръбски войници. Битката е спечелена от турците, но тази битка е била критичната причина за неуспеха на Първото сръбско въстание.

Ниш е един от най-старите градове на Балканите, наричан “Портата между Изтока и Запада”. От древни времена е бил пресечна точка на големите търговски пътища. Градът е основан от Келтите през трети век преди Христа. Праисторическите жители са наричали града Нависос - градът на Феите.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Благодарение на важното си географско положение, природни ресурси, транспортна инфраструктура и богато културно-историческо наследство, този регион притежава изключителни възможности за развитие на туризма.

Ковано желязо – съхранената традиция

Занаятът „кованото, декоративно желязо“. В Сърбия изкуството на декорациите с вити решетки е на завидна висота, и обслужва не само по-имотните, частни сектори, но и обществената сфера- мостове, църкви, парково осветление, и прочее.

Улица "Казанджийско сокаче"

Улицата е построена през първата половина на XVIII век. Тя е била пълна с калайджии и други занаятчии, заедно с техните къщи от турския период. За съжаление, само някои от тях са запазени до днес и защитени от държавата. В днешно време улицата е изпъстрена с кафенета и е любимо място на посетителите.

Обяд.

Възможност за наблюдение на занаятите „Тъкачество“ и „Везане“

Вълната е била основната суровина, от която работливите и опитни селяни векове наред са произвеждали всички мъжки и женски дрехи, черги и други необходими неща за подреждане на селския дом. Преработката на вълната се е извършвала по най-примитивен начин и всички необходими операции, свързани с превръщането ѝ в пъстри черги и топли, красиви дрехи,

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

ставали ръчно. След добро изпиране на руното вълната е трябвало да бъде „увлачена”, както казват селяните по тези места, за да добие подходяща форма за преработка. Развличването на вълната се е извършвало с ръчни гребенци, които са били правени от самите селяни. В зависимост от качеството и предназначението си тя се влачела на два вида гребенци, единия за по-хубавата и дълга вълна, а другия за по-дребната. За подготовка на най-хубавата вълна, от която се изпридала тънка прежда, се използвали два дървени гребенеца, които на краищата имали наредени зъбци.

Хваща се парче вълна и се дърпа от двата гребенеца ,като се поставя на единия, после на другия гребенец. Така се подбират най-дългите и най-хубавите влакна, които образуват получения „прамик” или „къделя”. Другият вид гребенец също подготвя вълната за предене - само че по-дребната и по-острата, останала след първото влачене на двата гребенеца. Този гребенец представлява едно дървено трупче или дъска, на която са поставени два или повече реда зъбци. В миналото всяко семейство е имало гребенци за преработка на вълната, които по-късно са били използвани само за преработка на кълчища или за много малко количество вълна, защото са били построени модерни влачила за вълна. Преденето, или изпридането на вълната било също ръчно. Жените са въртели дървеното вретено неуморно по цели нощи, особено през есенно-зимния сезон, когато кърската работа е намалявала. За основа на черги и тънки чорапи или жилетки е била необходима тънка и равна прежда. Тогава жените от трънските селаса прели от хурки („из куделю”), на които са привързвали парчета вълна („прамици”). Самото изпридане е ставало с дървени вретена, правени от селяните, много по-примитивни от днешните. По-дебелата прежда е била изпридана без помощта на хурка („из руку”). От така получената по-дебела или по-тънка прежда в зависимост от нуждите, за които ще се използва, трънчанки са изработвали всички необходими платове и черги, а така също и различни плетива - чорапи, ръкавици, пуловери. Домашното производство на платове не е било предназначено за продажба, а за задоволяване на собствени нужди. И все пак това занятие за трънчани е било твърде важно. По цели дни и месеци сръчната и работлива домакиня е държала тежкото вретено, седяла е над чергите, които са излизали изпод майсторските ѝ ръце с великолепни шарки и сполучливо съчетани цветове.

Домашният стан за изработка на платове, черги, питан се нарича „разбой”. Най-важните части на дървения разбой са: кроено за намотаване на основата, нити и бърдо, през които минават

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

нишките, второ кроено за намотаване на изтъкания плат. Към дървения разбой има и някои помощни съоръжения: повраталка - голямо дърво за задържане на кроеното с основата при превъртане, совалка, с която се тъче, като се промушва между основата, цеви, на които се намотава вътъкът за изтъкване, и др. Необходима прежда, за да започне да се тъче, е основата и натката (вътъкът). Основата е тънка прежда, която най-напред се слага на пара, за да омекне, а след това се снове. Сноването обикновено се е правело на двора от няколко жени в зависимост от преждата и дължината на плата, който ще се тъче.

Посещение на **Постоянната изложба в Занаятчийската камара, Асоциацията на независимите предприемачи и изкуствоведи** (гравюри върху злато и сребро, иконография, рисуване, изработка на бижута, рисуване върху стъкло, дърворезба, интарзия, декупаж).

Настаняване, вечеря и нощувка.

Ден 5

Везане

Бродерията, или „везането”, е била позната още от най-отдалечени времена. В изработката на красиви шевици върху дрехи, върху своите „кошули” и „литаци” трънчанката вложила своя талант и усет към красивото.

Обяд

Посещение на римските останки - Артефакти, свидетелстващи за развитието на керамиката
Керамикът правел топка от глина, която след това формирал. Една такава топка има полусферична форма и върху нея личат пръстите на майстора, който я е държал преди да бъде изпечена от пожара, който я запазил до наши дни. От такава, често пъти добре пречистена глина, изработвали на ръка или с помощта на бавно въртящо се грънчарско колело, керамични съдове: малки и големи паници и гърнета, чаши, лъжици, големи съдове за храни, обредни съдове и предмети, идоли и др. Делвите, в които събирали зърнени храни или съхранявали течности, били изработвани от глина, смесена с едри песъчинки, за да не се пукат при изпичането. Много от тях са с грапава повърхност, по-която личат бразди от провлечените пръсти на майсторите, т.н. барботина. Под правите им устия личи шнур от релефен преципнат орнамент и декоративни, леко заострени дръжки.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

Съдовете за ежедневна употреба били с прави и гладки устия, високи шийки, силно издуто тяло, равни дъна, без столчета. Някои от тях имат високо, до устието си, чучурче за пиене или изливане на течности. Често гърнетата са с полусферични капаци, които по форма и украса импонират на съда, други били захлупвани с плоски или конусовидни капаци с дъговидни дръжки от горната страна. Порите в глинени съдове, през които сълзели наливаните в тях течности, създавали затруднения и затова изсъхналата, но още неизпечена глина, заглаждали с костни, каменни или керамични гладилки, или с кожа. И сега тези съдове изглеждат като полирани, след като са прекарали повече от **6000 години** в земята.

Вечеря, настаняване и нощувка.

Ден 6

Възможност за посещение на местния Етнографски музей.

Беседа за Грънчарството – посещение на местна работилница

Наред с рударството важен отрасъл на стопанска дейност сред част от населението в миналото е било грънчарството. Както навсякъде в България и Сърбия, така и в този край керамичното производство е било един от най-старите занаяти. Макар и тук поради недостатъчните археологически проучвания броят на откритите глинени съдове от тракийско време или от началните векове след заселването на славяните да е твърде ограничен, със сигурност може да се приеме, че и в този край грънчарският занаят е съществувал през всички исторически епохи, че майстори-грънчари са натрупали богат опит през вековете и са предавали уменията си от поколение на поколение. От една страна, за това свидетелстват разнообразните форми на по-късните керамични произведения които в много случаи наподобяват формата на антични тракийски и славянски глинени изделия. От друга страна, развитието на грънчарството в този край се е дължало на качествената червена глина. Освен това грънчарите още от римско време, а и преди това, поради развитото рударство са имали на разположение олово, без което усъвършенстването на грънчарството е немислимо. Това произвеждано на място олово е спомогнало да се утвърди грънчарството като основен поминък на част от населението още от древността. Изглежда, че керамичното производство твърде рано се е съсредоточило в цялата област Нишава.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

Грънчарите са работили и ръчно, и на колело. От хубавата червена глина край селото те са изработвали най-разнообразни съдове и други предмети, предназначени предимно да обслужват селския дом. Ето защо те се задоволявали да предават на съдовете проста и лека форма, като гледали преди всичко да бъдат удобни за употреба. Докато при другите занаяти, особено където се работи с метал и произведенията са твърде скъпи, занаятчиите обикновено изпълнявали поръчки на общини, църкви и манастири, грънчарите работели, за да задоволят нуждите на народа с по-евтино производство.

На простата, но изящна форма на съдовете отговаряла и скромна, но красива украса. В обикновените, предназначени за всекидневна употреба предмети е отразен естественият стремеж на народа към красота. Майстор-грънчар успявал да внесе художествен елемент в своите изделия по най-различен начин. Прилагал разнообразна техника. Много от съдовете оформял от естествена печена глина (тъй наречените теракоти), други обливал изцяло или отчасти с разтвор от пречистена и прецедена глина (ангоба), която е обикновено бяла и прави съда по-фин. Най-красиви и разнообразни са глазираните съдове, които имат по-голяма здравина и по-ефектна украса. С глазура се покривали главно трапезните съдове, (паници, блюда, бъклици и др.), разни битови и култови съдове. По-грубо, но здраво са изработвали печки, кюнци, ветропоказатели, казани за ракия, катраници и др. Красива и сложна е декорацията на сватбените съдове- стомни, крондири, бъклици, писани блюда и играчки. Тях оцветявали с ярка украса от геометрични и понякога растителни орнаменти.

Със занаята се занимавали цели семейства. Бащата или старият брат бил главният майстор и предавал изкуството и опита си на по-младите. Той организирал и разпределял работата. Наред с мъжете дейно участие са вземали и жените, често най-добри помощници на мъжете си в занаята.

Обяд

Посещение на местното читалище и беседа за духовите музикални инструменти в Югоизточна Сърбия на примера на свирката.

Свирката е духов музикален инструмент, изработен от малка цилиндрична (обикновено дървена) цев, с дължина около 250 до 300 мм чиято вътрешност е куха по цялата дължина. Външният диаметър на свирката е около 20 мм, а дебелината на стената на цевта е около 2 мм. По дължината на цевта към единия ѝ край има шест дупки в един ред. Предният ѝ край

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria - Serbia
IPA Cross-border Programme

(мундщукът) е заострен по вътрешния ръб. Въздушната струя от устата се удря с този ръб и произвежда звук. За това свирката се държи малко на страна.

Липсата на пискун на свирката представлява пречка за начинаещите свирачи, тъй като изисква упорита работа докато се не „просвири“, поради което се свиренето на свирка (както и на други духови инструменти без пискун – кавал, дудук) счита за майсторство.

Музикалният репертоар на свирачите на свирка може да се раздели на три групи:

- a) овчарски свирки – мелодии извън ритъма, настанали като импровизация на някое известно произведение или като лично вдъхновение на свиреца;
- b) хорски свирки – мелодии в ритъм, с известна тема на хоро или песен с която може да се играе;
- в) сигнални мелодии – мелодии за направляване на стадото или за общуване.

Свирката (както и кавала) се счита за благословен, Господов инструмент, защото звука ѝ предизвиква спокойствие и добро настроение. Тя е овчарски инструмент, които са дълго време прекарвали сред природата и са могли да отделят време за свирката. Това е причината защо е със свирката създадено народно творчество с голяма художествена стойност. Свирката е била медиум на народните свирачи – художници, вдъхновени импровизатори и творци, анонимни народни композитори, добри и бързи изпълнители на хора и на чувствителните и даровити изпълнители на тъжни мелодии. Свирката е овчарски инструмент и на хората които са свързани с природата, които са били вдъхновени със звуците на природата и на животните.

Ношувка в град Ниш.

Ден 7

Отпътуване за град **Монтана**.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia
IPA Cross-border Programme

5. Заключение

Съществуването и опазването на традиционните знания на общността е съществено както за идентифицирането ѝ като общност с историческа памет, така и за нейното непрекъснато еволюиране в интелектуален и културен аспект. Не само притежаването и съхранението на традиционните знания представлява конкурентно предимство на общността в културен, социален и икономически план, но също така и тяхното правилно управление и разпространение. Използването на традиционните знания като основа за създаването на нови интелектуални постижения или само като културни ценности не би следвало да се пренебрегва, тъй като те представляват значително конкурентно предимство за общността им на произход както на микро-, така и на макроравнище.

Нематериалното културно наследство е основна част от културното наследство на човечеството, от дълго време е на вниманието на международните организации, които насърчават опазването на този вид наследство и също така показват на младото поколение всички тези ценности, които предоставят чувство на идентичност и приемственост във всяко общество, регион и нация.

Традиционните знания и музикално-танцовия фолклор (Traditional Knowledge and Folklore) представляват такова самобитно богатство на всеки един народ, което (според документите на ЮНЕСКО) не само трябва да се съхрани, но и чрез използване на съвременните информационни и комуникационни технологии (ИКТ) – да се направи достояние на всеки един човек на планетата. Европейският съюз подкрепя тази идея и създава програма Europe i2010 – чрез подпрограма „Дигитални библиотеки” (Digital Libraries), а по-късно и програма Europe 2020 с цел да се съхрани и направи достъпно традиционното знание и фолклор.

European Union

Discover the unknown part of the Balkans

Bulgaria – Serbia

IPA Cross-border Programme

Библиография

1. FolkXplorer – Advanced Information Technologies in Bulgarian Cultural Tourism (in English; Editor and one of the authors; Bulgarian Ministry of Industry; 362 p., July 2003)
2. Върбанова, Лидия. **Управление на изкуствата**. София, Университетско издателство “Стопанство”, 1997.
3. Георгиев, Ас., Маркова-Георгиева, Р., Ролята на културно-историческото наследство за повишаване атрактивността и ефективността на активния международен туризъм в България, - Известия на Българското географско дружество, Том XXVIII, 1990г.
4. Дражева, Мария. Орсе -Система за смесено (Blended) обучение по български танцов фолклор НБУ, София. НБУ, „Млад научен форум за музика и танц”. 9 Юни 2012.
5. Drazheva, Maria. The Tree in Bulgarian Folklore Digital Ontology. EUROMED 2010, Limassol, Cyprus, International Conference, November 9-13, 2010, 16 p.
6. Джуджев, С., Музикографски есета и студии, С., ДИ „Музика”. 1977.
7. Знеполски, Ивайло и др. **Културна политика и законодателство (Правила за гражданско участие в законодателния процес)**. София, Сорос център за културни политики, 2003.
8. Кауфман, Н., Българска народна музика. С., 1977.
9. Кацарова, Р., Огнянова, Е., Богатството на народната песен, С, „Народна просвета”. 1963.
10. Стоин, В. Сборници народни песни, издадени през 1928, 1931, 1934, 1939.
11. Томова, Биляна. **Изкуство и пазар**. София, Издателство “Образование” ООД, 2003
12. Томова, Биляна. **Финансиране на изкуствата/културата в България – между държавата и пазара (Икономически доклад по проект “Технологичен парк Култура” по програмата “Политики за култура”)**. София, 2001 http://www.tpc.cult.bg/doc/TPK1_Finansirane_na_izkustvata.doc
13. www.visitnis.com

Тази публикация е направена с подкрепата на Европейския съюз, чрез Програмата за трансгранично сътрудничество ССИ No 2007СВ16ІРО006. Съдържанието на публикацията е отговорност единствено на „**Агенция за регионално развитие и Бизнес център 2000**” и по никакъв начин не трябва да се възприема като израз на становището на Европейския съюз или на Управляващия орган на Програмата.